

Katarzyna MACZNIK¹

**WPLYW RELACJI POLSKO-ROSYJSKICH NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ
STATUSU POLITYCZNEGO PAŃSTW OBSZARU POSTRADZIECKIEGO
(1990–2011)**

Upadek Związku Radzieckiego w 1991 roku doprowadził do powstania w Europie piętnastu nowych państw, z których każde musiało zdefiniować swoją politykę, zarówno wewnętrzną, jak i zagraniczną. Rozpad państwa radzieckiego wymusił również konieczność opracowania nowej strategii działania na arenie międzynarodowej najbliższego otoczenia Związku Radzieckiego, zarówno Rosji – jako jego prawnej sukcesorki, jak i Polski, której położenie geopolityczne sprawiało, że stała się pomostem między Wschodem a Zachodem. Sytuacja polityczna w państwach wschodniej części kontynentu europejskiego w latach 1991–2010 ciągle się przeobrażała. Miało to szczególne znaczenie dla polskiej i rosyjskiej polityki zagranicznej. W niniejszej pracy opisano uwarunkowania wydarzeń politycznych, do których doszło na obszarze byłego Związku Radzieckiego, a także wyjaśniono i zanalizowano czynniki, które kształtowały i wpływały na sytuację w tych państwach i miały bezpośredni związek z relacjami polsko-rosyjskimi. Szczególną uwagę zwrócono na politykę rosyjską wobec państw znajdujących się we wschodniej części kontynentu, zwłaszcza na rosyjską interwencję w ich sytuację wewnętrzną czy wykorzystywanie posiadanych przez Rosję surowców w przeprowadzaniu negocjacji gospodarczych oraz jej wpływu na kształtowanie się demokracji na obszarze postradzieckim.

Słowa kluczowe: relacje polsko-rosyjskie, obszar postradziecki, polityka zagraniczna.

1. ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Rozpad Związku Radzieckiego i ładu jałtańsko-poczdamskiego radykalnie zmienił otoczenie Rosji. Nowa sytuacja zmusiła Moskwę do podjęcia wysiłków na rzecz odbudowy i nowego zdefiniowania swojej tożsamości cywilizacyjnej, koncepcji polityki zagranicznej i statusu w systemie globalnym. Federacja Rosyjska, w porównaniu ze Związkiem Radzieckim, przekształciła się z mocarstwa o zasięgu światowym w potęgę regionalną. Była zmuszona uznać, że republiki radzieckie stały się niepodległymi państwami, a tym samym dotychczasowa polityka wewnętrzna prowadzona przez radzieckie centrum musiała zostać zastąpiona polityką zagraniczną² wykonywaną przez Rosję wobec odrębnych podmiotów politycznych.

W pierwszych latach przemian ustrojowych (1989–1991) państwa obszaru radzieckiego nie miały jasno sprecyzowanej koncepcji ich miejsca w strukturach międzynarodowych. Według Jerzego Wiatra brak sprecyzowanych działań wynikał z dwóch okoliczności. Pierwszą była niepewność w sprawie przyszłości Związku Radzieckiego, jeszcze do połowy 1991 roku można było przypuszczać, że Związek zdoła się na tyle przeobrazić, że będzie możliwe jego przetrwanie, ewentualnie bez republik bałtyckich. Drugą okolicznością było stanowisko mocarstw zachodnich wobec dążeń do wstąpienia do Paktu Północ-

¹ Mgr Katarzyna Macznik, Wydział Politologii, Zakład Teorii Polityki i Metodologii Politologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

² A. R. Bartnicki, *Stosunki międzynarodowe na obszarze byłego ZSRR*, [w:] *Współczesne międzynarodowe stosunki polityczne*, red. J. Stachura, Białystok 2010, s. 153.

noatlantyckiego przez byłe państwa komunistyczne³. W tej sytuacji przywódcy państw postkomunistycznych nie mogli mieć jasnego wyobrażenia o miejscu swoich krajów w polityce europejskiej i światowej po uwolnieniu się spod radzieckiej dominacji. Gdy 25 XII 1991 roku upadł Związek Radziecki, zarówno przed przywódcami nowo powstałych państw, jak i przed opinią międzynarodową pojawiły się nowe zadania związane z funkcjonowaniem tych krajów. Sytuacja ta niezwykle zwiększyła dynamikę subregionu i zainteresowanie nim na arenie międzynarodowej. Powstanie 15 nowych, niepodległych państw zmusiło każde z nich do zdefiniowania polityki wewnętrznej i zewnętrznej oraz strategii działania na arenie międzynarodowej.

Upadek Związku Radzieckiego stanowił dopełnienie rozpadu bloku wschodniego, stworzył korzystną sytuację także dla Rzeczypospolitej Polskiej, która została uwolniona od imperialnej zależności. Władze Polski musiały dostosować do zaistniałych zmian własną politykę. Również polityka zagraniczna zarówno polska, jak i rosyjska się przekształciła, wytyczono nowe cele i działania, także we wzajemnych kontaktach.

Obszar postradziecki odgrywał istotną rolę w stosunkach polsko-rosyjskich już w latach 1989–1991, okres ten stanowił czas przejściowy we wzajemnych relacjach i postrzeganiu wschodniej części kontynentu. Rząd ówczesnego premiera Polski Tadeusza Mazowieckiego początkowo cechowała daleko posunięta polityka ostrożności wobec Związku Radzieckiego. W *exposé* wygłoszonym 12 września 1989 roku potwierdził zobowiązania sojusznicze Rzeczypospolitej Polskiej wobec członków Układu Warszawskiego, deklarując równocześnie wolę oparcia sojuszu ze Związkiem Radzieckim na demokratycznych podstawach⁴. Nowy etap w stosunkach polsko-rosyjskich rozpoczął się jesienią 1990 roku, na jego kształt wpłynęło między innymi odejście komunistów z rządu Mazowieckiego, jak również występowanie ze Związku kolejnych republik. Jesienią 1990 roku w Ministerstwie Spraw Zagranicznych opracowano założenia tak zwanej polityki dwutorowości, jednak upadek ZSRR oznaczał jej porzucenie przez Polskę oraz stworzył przesłanki do intensyfikacji relacji z nowo powstałymi państwami⁵.

Stosunki między Warszawą a Moskwą w latach 1991–2010 wpływały na kształtowanie się systemu politycznego państw znajdujących się na obszarze postradzieckim. Rozbieżności w postrzeganiu regionu byłego ZSRR i jego roli na arenie międzynarodowej wynikały przede wszystkim z trwającej od kilkuset lat polsko-rosyjskiej rywalizacji o kontrolę obszaru między Morzem Bałtyckim a Morzem Czarnym. Poprzez działania polityczne, gospodarcze i społeczne władze Polski i Rosji starały się wpływać na funkcjonowanie i postrzeganie państw byłego Związku Radzieckiego w stosunkach międzynarodowych. Wpływ Rzeczypospolitej i Federacji Rosyjskiej na sytuację polityczną w państwach obszaru postradzieckiego doprowadził do zmian zarówno we wzajemnych relacjach między Warszawą i Moskwą, jak i do zmian politycznych w regionie. Polskie i rosyjskie zaangażowanie w przemiany odbywające się na obszarze byłego ZSRR zależało od sytuacji politycznej w byłych państwach związkowych, a także od koncepcji polityki zagranicznej proponowanej przez władze w Warszawie i w Moskwie.

³ J. J. Wiatr, *Wybór strategii zagranicznej*, [w:] *Europa pokomunistyczna przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku*, red. J. J. Wiatr, Warszawa 2006, s. 338.

⁴ M. Menkiszak, M. A. Piotrowski, *Polska polityka Wschodnia*, [w:] *Polityka zagraniczna RP 1989–2002*, red. R. Kuźniar, K. Szczepanik, Warszawa 2002, s. 214.

⁵ R. Kuźniar, *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012, s. 83.

2. POLSKA I ROSJA WOBEC OBSZARU POSTRADZIECKIEGO

Oddziaływanie stosunków polsko-rosyjskich na status polityczny państw obszaru postradzieckiego było determinowane przez uwarunkowania zarówno historyczne i polityczne, jak i gospodarcze. Historyczne odniesienia wobec wschodniego sąsiedztwa Polski były implikowane nie tyle wspólnym słowiańskim rodowodem Rzeczypospolitej i Federacji Rosyjskiej, co sprzecznościami i konfliktami, a w ostatnich latach mocarstwowymi aspiracjami Rosji do panowania nad terytorium byłego Związku Radzieckiego⁶. Stosunki z Rosją należą do najbardziej złożonych i trudnych wyzwań w polskiej polityce zagranicznej⁷.

Państwa należące do ZSRR mogły liczyć na polskie wsparcie dla swoich działań i dążeń uzyskania suwerenności. Kraje powstałe po rozpadzie Związku Radzieckiego można podzielić na trzy grupy według kryterium intensyfikacji polskiej polityki zagranicznej wobec nich. Najistotniejsze miejsce zajmowały Ukraina, Białoruś i Gruzja, zwłaszcza w 2008 roku. Państwa te ze względu na swe położenie były szczególnym obiektem zainteresowań zarówno dla Polski, jak i dla Rosji. Dla władz w Warszawie priorytetem było podtrzymywanie dobrych relacji z Kijowem, Mińskiem oraz Tbilisi, zwłaszcza ze względu na ich położenie geopolityczne. Ukraina, Białoruś i Gruzja były również polem najintensywniejszej rywalizacji między Polską a Federacją Rosyjską. Drugą grupę państw stanowiły Armenia, Azerbejdżan, Estonia, Litwa, Łotwa, Mołdawia – państwa te zajmowały istotne miejsce w polskiej i rosyjskiej polityce zagranicznej, zwłaszcza ze względu na swą przynależność do struktur europejskich oraz posiadane zasoby. Trzecią grupę tworzyły Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan – państwa odgrywające marginalną rolę w polskiej polityce zagranicznej, głównie ze względu na położenie geopolityczne oraz ich intensywną współpracę z Federacją Rosyjską. Polskie relacje z tymi państwami opierały się przede wszystkim na wymianie handlowej, mimo to relacje z Kazachstanem, Kirgistanem, Tadżykistanem, Turkmenistanem, Uzbekistanem nie odgrywały istotnej roli w polskiej polityce zagranicznej i nie miały wpływu na stosunki polsko-rosyjskie.

Polska była żywotnie zainteresowana przyjęciem przez państwa byłego Związku Radzieckiego europejskich standardów (demokracja, ochrona praw człowieka, przestrzeganie praw mniejszości, rządy prawa), dążyła do rozwoju współpracy państw regionu ze strukturami Unii Europejskiej i Paktu Północnoatlantyckiego, a także do osłabienia pozycji Rosji na terytorium wschodniej części kontynentu⁸. Działania podejmowane przez władze RP wynikały także z woli stabilizacji państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego.

Rozpad Związku Radzieckiego w 1991 roku stworzył możliwość kształtowania działań polskich wobec państw wschodniej części kontynentu europejskiego. Władze Polski rozpoczęły tworzenie koncepcji polityki zagranicznej zarówno wobec Rosji, jak i wobec nowo powstałych państw, spośród których cztery stały się bezpośrednimi sąsiadami państwa polskiego. Uwzględniając zmiany, jakie zaszły na mapie Europy, rząd Tadeusza Mazowieckiego zredefiniował politykę zagraniczną. Pierwszą koncepcją polskiej polityki

⁶ R. Kupiecki, K. Szczepanik, *Polityka zagraniczna Polski 1918–1994*, Warszawa 1995, s. 66.

⁷ M. Orzechowski, *Stosunki pomiędzy PRL/RP a ZSRR/FR w latach 1989–1991*, [w:] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Lublin–Warszawa 2009, s. 49.

⁸ A. Szeptycki, *Nowa odsłona polskiego mesjanizmu na Wschodzie?*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Warszawa 2010, s. 290.

wschodniej była polityka dwutorowości⁹. Istotę pomysłu stanowiło równoległe utrzymywanie poprawnych stosunków z ZSRR oraz z niektórymi jego republikami¹⁰. Krzysztof Skubiszewski opowiadał się również za aktywnymi stosunkami z państwami należącymi do Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) oraz państwami powstałymi po rozpadzie Związku Radzieckiego, ale do WNP nienależącymi¹¹.

Jesienią 1993 roku powstał centrolewicowy rząd koalicji Sojuszu Lewicy Demokratycznej i Polskiego Stronnictwa Ludowego, który wypracował nową koncepcję polityki wschodniej – **Partnerstwo dla transformacji**¹². Program wyznaczał trzy główne zadania dla polskiej polityki wschodniej. Pierwsze polegało na rozwoju partnerskich stosunków bilateralnych z państwami byłego Związku Radzieckiego, szczególnie z Federacją Rosyjską, Ukrainą, Białorusią, państwami bałtyckimi oraz Kazachstanem i Mołdawią. Drugie zadanie to współpraca na rzecz podnoszenia poziomu bezpieczeństwa, stabilizacji i wzajemnego zaufania w regionie Europy Środkowej i Wschodniej. Trzecie – rozwój współpracy gospodarczej z państwami byłego ZSRR¹³. W projekcie przewidywano, że Polska i Rosja będą traktować obszar byłego Związku Radzieckiego jako teren współpracy na podstawie partnerskich relacji. Polska koncepcja została negatywnie przyjęta w Rosji.

Od 1993 roku do końca lat dziewięćdziesiątych polityka zagraniczna Polski wobec państw byłego ZSRR charakteryzowała się przede wszystkim wzajemną polsko-rosyjską krytyką, ograniczeniami kontaktów politycznych, bardzo wolną i trudną odbudową polskiej obecności na rynkach wschodniej Europy¹⁴.

Podstawę ideologiczną nowo powstałej koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej na początku lat dziewięćdziesiątych stanowiły w dużej mierze założenia „nowego myślenia” Michaiła Gorbaczowa¹⁵. Twórcy koncepcji za priorytet uważali demontaż dotychczasowego systemu i zreformowanie działań Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej. Zaproponowane zmiany obejmowały przede wszystkim „bliską zagranicę”, czyli całą przestrzeń postradziecką, włączając w to nie tylko utworzoną w 1991 roku Wspólnotę Niepodległych Państw, lecz także państwa bałtyckie. Rosja nie zgadzała się na żaden „geopolityczny pluralizm” na tym obszarze, czyli na ścieranie się jej wpływów z innymi mocarstwami, przede wszystkim Stanami Zjednoczonymi, traktując przestrzeń postradziecką jako strefę wyłącznie własnych oddziaływań¹⁶. Umocnieniu przez Federację Rosyjską dominacji w przestrzeni postradzieckiej miała służyć WNP, państwa-sygnatariusze za cel uznały zachowanie elementów wspólnych upadającego ZSRR, w tym głównie przestrzeni socjalno-ekonomicznej, transportowej i wojenno-strategicznej¹⁷. Powstanie WNP uchroniło obszar postradziecki przed chaosem, spowodowanym rozpadem

⁹ K. Marzęda, *Pozycja geopolityczna Polski po roku 1989*, [w:] *Polityka wschodnia Polski...*, s. 62.

¹⁰ K. Skubiszewski, *op. cit.*, s. 21–22.

¹¹ Zob. więcej: wystąpienia sejmowe ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego z 8 V 1992 roku, 29 IV 1993 roku oraz 30 IV 1993 roku. Strona internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, <http://orka2.sejm.gov.pl> (dostęp: 10 I 2012).

¹² Zob. więcej: A. Kupich, *Partnerstwo dla transformacji*, Warszawa 1994.

¹³ M. J. Calka, *Polska polityka wschodnia w 1994*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1995, s. 50–52.

¹⁴ R. Kuźniar, *Polityka wschodnia III RP – sukcesy pragmatyzmu, porażki prometeizmu*, [w:] *Polityka wschodnia Polski...*, s. 183.

¹⁵ A. Bryc, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004, s. 22.

¹⁶ B. Łomiński, *Europa Środkowa w polityce zagranicznej Rosji*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych. Polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji*, red. B. Łomiński, M. Stolarczyk, Katowice 1998, s. 162.

¹⁷ A. R. Bartnicki, *op. cit.*, s. 145.

Związku Radzieckiego, jednak Rosja nie potrafiła w pełni zapanować nad obszarem zajmowanym przez państwa należące do WNP. Co więcej, jako państwo dominujące nie umiała wytworzyć ani mechanizmów, ani nawet koncepcji integracji na wzór Unii Europejskiej¹⁸.

Różnice w koncepcjach polskiej i rosyjskiej polityki zagranicznej wobec państw wschodniej części kontynentu europejskiego w latach 1991–1995 wynikały przede wszystkim z rozbieżności w postrzeganiu roli tych państw na arenie międzynarodowej. Rosja dążyła do podporządkowania sobie regionu postradzieckiego, Polska natomiast podejmowała działania mające na celu doprowadzenie do oderwania państw wschodniej części kontynentu spod dominacji rosyjskiej.

Kolejny etap kształtowania się polskiej koncepcji prowadzenia polityki zagranicznej wobec państw wschodniej części Europy rozpoczął się po zwycięstwie w wyborach prezydenckich Aleksandra Kwaśniewskiego w grudniu 1995 roku. Wówczas dążono do zdynamizowania stosunków polsko-rosyjskich. Nowy prezydent i centrolewicowy rząd podjęli próbę oddzielenia kwestii bezpieczeństwa od pomyślnie rozwijającej się współpracy gospodarczej między Polską a Rosją¹⁹. Wciąż jednak Warszawę i Moskwę dzieliła kwestia rozszerzenia Paktu Północnoatlantyckiego. Koalicyjnemu, centroprawicowemu rządowi Akcji Wyborczej Solidarność i Unii Wolności, kierowanemu przez Jerzego Buzka, nie udało się zaktywizować stosunków z Federacją Rosyjską. Równocześnie Polska podejmowała próby nawiązania współpracy z usamodzielniającymi się okręgami Federacji Rosyjskiej – obwodami Kaliningradzkim i Leningradzkim, Tatarstanem, Baszkortostanem, Niżnym Nowogrodem i Saratowem²⁰.

W latach 1995–2000 w rosyjskiej polityce zagranicznej trwał spór o wybór koncepcji prowadzenia polityki zagranicznej. Jednym z proponowanych projektów był pomysł zgłoszony przez atlantystów – prowadząc politykę atlantycką, Rosjanie nie występowali przeciwko rozszerzeniu Paktu Północnoatlantyckiego, brali nawet pod uwagę sytuację, kiedy Rosja dołączy do struktur Sojuszu²¹. Inne rozwiązanie proponowali euroazjatyści, którzy zarzucali władzom, że poświęcając tak dużą uwagę Zachodowi, zaniedbują inne kierunki. Jednocześnie nie negowano związków Rosji z Zachodem, szczególnie w kwestiach włączenia się w struktury gospodarcze i bezpieczeństwa²². Wpływ na politykę zagraniczną Moskwy mieli również *gosudarstwiennicy* (państwowcy), których głównym hasłem była odbudowa silnego państwa, a w dziedzinie polityki zewnętrznej opowiadali się za autarkią i samoograniczeniem²³. Na pierwszym planie stawiali potrzebę odrodzenia duchowego na bazie rdzennych wartości, zakorzenionych w tradycji prawosławnej, należeli również do najbardziej surowych krytyków rozszerzenia Paktu Północnoatlantyckiego na Wschód²⁴.

Najbardziej pragmatyczne podejście do polityki zagranicznej Rosji wyrażali zwolennicy zachowania równowagi interesów rosyjskich w poliarchicznym świecie²⁵. Projekt ten

¹⁸ *Ibidem*, s. 145.

¹⁹ Zob. sejmowe *exposé* premiera Włodzimierza Cimoszewicza z 14 lutego 1996 roku i wystąpienie ministra spraw zagranicznych Dariusza Rosatięgo w Sejmie z 9 maja 1996 roku, <http://www.sejm.gov.pl> (dostęp: 17 XI 2010).

²⁰ R. Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010, s. 173.

²¹ A. Bryc, *op. cit.*, s. 23.

²² S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006, s. 71–78.

²³ A. Bryc, *op. cit.*, 28.

²⁴ S. Bieleń, *op. cit.*, s. 79–83.

²⁵ K. Łastawski, *Koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006, s. 65.

nazywano koncepcją „multipolarnego ładu światowego” („dynamicznej równowagi”). Łączył założenia euroatlantyzmu oraz *gosudarstwienników*. Opierał się na stwierdzeniu, że powrót do ery bipolarnego ładu światowego jest nierealny. Koncepcja ta koncentrowała się na przekonaniu, że Rosja, nawet jeśli pozostanie słaba, może oddziaływać na relacje światowe, wykorzystując swoje kontakty z innymi ośrodkami siły.

Zwolennicy tej koncepcji nie zakładali wchodzenia w sojusz strategiczny z żadnym istniejącym ośrodkiem siły międzynarodowej, dążyli do utrzymania takiej równowagi, która umożliwiałaby Rosji dokonywanie dyplomatycznych manewrów odpowiednio dobranych do rozwoju sytuacji²⁶. Eksponowano interes narodowy Rosji wśród wielu rywalizujących ośrodków we współczesnym świecie.

Lata 1995–2000 charakteryzowały się wyraźnym kryzysem w działalności WNP, władze w Moskwie traciły zainteresowanie podtrzymywaniem faktycznie niefunkcjonującego bytu, dlatego też ich działania skupiły się na indywidualnej współpracy z państwami znajdującymi się we wschodniej części Europy.

Wraz z wejściem Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego rozpoczął się w marcu 1999 roku nowy etap w polskiej polityce wschodniej. Priorytetem, oprócz ustanowienia dobrosąsiedzkich stosunków z państwami znajdującymi się we wschodniej części Europy, uczyniono utrwalać niezawisłość państw powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego połączone z kształtowaniem europejskiej orientacji w ich polityce wewnętrznej i zagranicznej, łącznie z perspektywą członkostwa, a także ułożenie partnerskich stosunków z Rosją²⁷. W *exposé* sejmowym minister spraw zagranicznych Bronisław Geremek mówił o polskim dążeniu do rozwijania dobrosąsiedzkich stosunków w całej Europie, pragnieniu utrzymania otwartości wobec Federacji Rosyjskiej i włączeniu do współpracy Stałej Wspólnej Rady NATO–Rosja²⁸.

W stosunkach polsko-rosyjskich nowy etap otworzono w grudniu 2001 roku – centrolewicowy rząd Polski postawił sobie za cel dynamizowanie stosunków dwustronnych, rozwój współpracy i partnerstwa z Rosją oraz traktowanie wzajemnych relacji jako celu samoistnego w polskiej polityce zagranicznej²⁹. Polsko-rosyjskie relacje i ich wpływ na kształtowanie się statusu politycznego państw byłego Związku Radzieckiego w kontekście rozszerzenia Unii Europejskiej można podzielić na dwa etapy. Pierwszy od 1991 roku, czyli od upadku ZSRR, do 2004 roku, kiedy to Polska stała się członkiem Unii Europejskiej (UE). Drugi, od roku 2004 roku do 2011 roku, gdy Polska jako państwo członkowskie struktur unijnych prowadziła politykę wschodnią razem z innymi państwami członkowskimi UE. Gdy w maju 2004 roku Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej kilka kwestii związanych ze strukturami unijnymi negatywnie wpłynęło na relacje polsko-rosyjskie: polityka UE wobec WNP, a także energetyczna polityka Rosji. Federacja Rosyjska traktowała rozszerzenie z 2004 roku jako wielką pomyłkę Unii Europejskiej, wskazując na jej destabilizujący i negatywny charakter. Władze w Moskwie uważały, że wschodnie rozszerzenie UE doprowadzi do destabilizacji politycznej w regionie. Decydenci rosyjscy obawiali się również, że dojdzie do zdecydowanego osłabiania wpływu Rosji na państwa europejskie. Jednocześnie władze moskiewskie zaostriżyły poli-

²⁶ *Ibidem*, s. 66.

²⁷ K. Marzęda, *Pozycja geopolityczna Polski po roku 1989*, [w:] *Polityka wschodnia Polski...*, s. 63–64.

²⁸ Zob. sejmowe wystąpienie ministra spraw zagranicznych Bronisława Geremka z 8 kwietnia 1999 roku, <http://www.sejm.gov.pl> (dostęp: 20 XI 2010).

²⁹ Zob. sejmowe wystąpienie ministra spraw zagranicznych Włodzimierza Cimoszewicza z 14 marca 2002 roku, <http://www.sejm.gov.pl> (dostęp: 9 XI 2010).

tykę energetyczną wobec państw byłego ZSRR, zwłaszcza Ukrainy i Gruzji, chcąc tym samym powstrzymać ich aspiracje zmierzające do integracji z Unią Europejską i Paktem Północnoatlantyckim.

W 2000 roku prezydentem Federacji Rosyjskiej został Władimir Putin, zarówno on, jak i jego następca – Dmitrij Miedwiediew, w swoich działaniach zajmowali się przede wszystkim sprawami wewnętrznymi, polityka zagraniczna również została podporządkowana zagadnieniom wewnętrznym. Kluczowy dla zrozumienia aktywności międzynarodowej Rosji dokument *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej* zawierał proponowaną wcześniej przez Primakowa wizję świata wielobiegunowego, którego stabilność miała zapewniać globalna równowaga sił utrzymująca się między głównymi ośrodkami potęgi – Zachodem, czyli Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską, a Japonią, Chinami, Indiami i Rosją³⁰. Według władz na Kremlu do odzyskania przez Moskwę silnej pozycji międzynarodowej miała doprowadzić wielosektorowa polityka zagraniczna, skoncentrowana na wykorzystywaniu surowców oraz technologii wojskowej.

W okresie prezydentury Putina najważniejszym kierunkiem polityki, jak wynikało z koncepcji i wypowiedzi prezydenta Rosji, pozostawała WNP. Z jednej strony Rosja uznawała za nieodzowne kontynuowanie integracji w WNP, z drugiej coraz mocniej podkreślała wagę rozwoju stosunków dwustronnych dla stabilizowania sytuacji w regionie. W kontaktach z państwami Europy Wschodniej w działaniach rosyjskich położono nacisk na pragmatyzm i bilateralne relacje z poszczególnymi państwami WNP, szczególnie ze strategicznie ważną Ukrainą. W założeniach polityki zagranicznej z czerwca 2000 roku znalazło się stwierdzenie, że podstawowym obszarem polityki zagranicznej Rosji jest multilateralna oraz bilateralna współpraca z państwami członkowskimi WNP³¹.

Lata 2000–2010 w rosyjskiej polityce zagranicznej charakteryzowały się wzrostem znaczenia obszaru postradzieckiego, do czego przyczyniły się cztery czynniki. Po pierwsze, region ten stał się istotny dla Stanów Zjednoczonych z powodu operacji antyterrorystycznej w Afganistanie. Po drugie, rozluźniła się kontrola Rosji nad regionem, w związku z zainteresowaniem się Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej i Chin sytuacją we wschodniej części Europy Środkowej. Po trzecie, okazało się, że ten region może stać się alternatywną bazą dla Bliskiego Wschodu w produkcji surowców energetycznych. Po czwarte, zainteresowanie państwami regionu wzrosło po antyautorytarnych i prozachodnich przewrotach w Gruzji i na Ukrainie³².

Zmiana na szczytach władzy w Polsce jesienią 2005 roku, wygrane przez Prawo i Sprawiedliwość oraz Lecha Kaczyńskiego wybory parlamentarne oraz prezydenckie, pogłębiły wzajemną nieufność między Polską a Rosją. Nowy rząd i prezydent podjęli zapowiadaną w czasie kampanii „twardą” politykę wobec Rosji³³. Równocześnie władze Polski kontynuowały politykę wspierania demokratycznych przemian na obszarze państw WNP, zwłaszcza na Ukrainie i w Gruzji oraz podejmowały wiosną 2006 roku próby wzniesienia „kolorowej” rewolucji na Białorusi³⁴. Rząd Polski deklarował, że będzie wspierać siły demokratyczne i obywatelskie na Białorusi, stwarzając im między innymi

³⁰ A. Curanović, S. Kardaś, R. Alf, *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina. Próba bilansu*, Warszawa 2008, s. 12.

³¹ T. Kapuśniak, *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin 2008, s. 147, s. 124.

³² *Ibidem*, s. 147.

³³ R. Zięba, *op. cit.*, s. 184.

³⁴ *Ibidem*, s. 185.

większe możliwości dostępu do informacji³⁵. Również z polskiej inicjatywy zwołano szczyt energetyczny z udziałem Polski, Litwy, Ukrainy i Gruzji – państw próbujących się uniezależnić od dostaw rosyjskiego gazu ziemnego i ropy naftowej.

W latach 2005–2010 wschodnią polityką Polski starał się kreować prezydent Lech Kaczyński, jego działania były ukierunkowane na bezpieczeństwo państwa. Wiedział, że bezpieczeństwo Polski zależy w dużej mierze od stabilnego sojuszu ze stolicami leżącymi na wschód od Polski. Prezydentura Lecha Kaczyńskiego oscylowała wokół stworzenia takiego „sojuszu wschodniego”, który będzie mógł wzmocnić pozycję Rzeczypospolitej w przypadku ewentualnej konfrontacji z interesami Rosji. Celem tej koncepcji było zatem utworzenie sojuszu wolnych państw jako partnera w dyskusji z imperialną Moskwą³⁶.

Po wyborach parlamentarnych w 2007 roku w Polsce powstał rząd koalicyjny Platformy Obywatelskiej i Polskiego Stronnictwa Ludowego, który dążył do poprawy wzajemnych relacji z Rosją i zdecydowanie porzucił realizowaną przez rząd Prawa i Sprawiedliwości politykę zagraniczną. Sytuacja w Europie zaostrzyła się w sierpniu 2008 roku po wybuchu wojny gruzińsko-rosyjskiej, kiedy to prezydent Polski oraz przywódcy europejskich krajów (Litwy, Łotwy, Estonii, Ukrainy) sformułowali zarzuty wobec Rosji. Działanie to wywołało również falę krytyki w Polsce. Rząd ostro krytykował prezydenta Kaczyńskiego, nie zgadzając się na realizację jego koncepcji polityki zagranicznej.

W maju 2008 roku Polska wraz ze Szwecją zgłosiła inicjatywę Partnerstwo Wschodnie; zakładano zwiększenie zaangażowania Unii Europejskiej w demokratyczną transformację Ukrainy, Białorusi, Mołdawii, Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu. Koncepcja ta postawiła zarówno przed Polską, jak i przed UE wyzwanie polegające na takiej promocji państw WNP, aby nie była ona odbierana przez Moskwę jako działanie antyrosyjskie.

Cele Polski w stosunku do wschodnich sąsiadów miały w latach 1991–2010 ambitny charakter. Polscy politycy, formułując politykę zagraniczną wobec państw wschodniej części kontynentu, dążyli do promocji demokracji, umocnienia bezpieczeństwa energetycznego, a także integracji ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi. Większości tych celów nie udało się spełnić, gdyż państwa Europy Wschodniej (zwłaszcza Białoruś, Gruzja i Ukraina) okazały się niezdolne do głębokich przemian politycznych. Dodatkowo państwa należące do Unii Europejskiej nie były zainteresowane wspieraniem polskich inicjatyw, a jednoznacznie była im przeciwna Federacja Rosyjska.

Rosja nigdy nie zrezygnowała z kontroli nad obszarem zdominowanym przez ZSRR. Już na początku lat dziewięćdziesiątych powróciła do koncepcji, sięgającej czasów carskich i radzieckich, postrzegania otoczenia międzynarodowego, które podzielono na „bliższą i dalszą zagranicę”³⁷. Polityka rosyjska wobec państw znajdujących się we wschodniej części kontynentu europejskiego przeobrażała się, w zależności od kraju, do którego się odnosiła, a także od sytuacji międzynarodowej. W pierwszych latach po rozpadzie Związku Radzieckiego politycy rosyjscy podejmowali wiele działań mających na celu odbudowę rosyjskiej strefy wpływu na obszarze postradzieckim. Utworzenie 8 grudnia 1991 roku Wspólnoty Niepodległych Państw z udziałem Azerbejdżanu, Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgistanu, Mołdawii, Rosji, Tadżykistanu, Turkmenistanu, Ukra-

³⁵ Zob. więcej: wystąpienie sejmowe ministra Stefana Mellera z 15 lutego 2007 roku, <http://orka2.sejm.gov.pl>, (dostęp: 13 I 2012).

³⁶ *Na Zachodzie interesy, na Wschodzie bezpieczeństwo*, wywiad z Krzysztofem Szczerskim z 5 IV 2011, www.portal.arcana.pl (dostęp: 12 X 2011).

³⁷ A. R. Bartnicki, *Stosunki międzynarodowe na obszarze ZSRR*, [w:] *Współczesne międzynarodowe...*, s. 144.

iny i Uzbekistanu było podyktowane wolą utrzymania mocarstwowych aspiracji Federacji Rosyjskiej. Do WNP nigdy nie przystąpiły republiki bałtyckie, wskazując tym samym kierunek swojej polityki zmierzającej do całkowitego zerwania związków z ZSRR.

Analizując oddziaływanie relacji polsko-rosyjskich na sytuację polityczną w państwach znajdujących się we wschodniej części Europy Środkowej, szczególną uwagę należy zwrócić na stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską w latach 2000–2010. Największe oddziaływanie relacji polsko-rosyjskich na status polityczny państw wschodniej części kontynentu europejskiego było widoczne podczas wyborów prezydenckich na Ukrainie w listopadzie 2004 roku. Był to moment przełomowy dla Europy, mający duże znaczenie dla stosunków panujących pomiędzy Polską a Rosją, a także na kształtowanie się systemu politycznego na Ukrainie. Znaczenie państwa ukraińskiego we wzajemnych relacjach między Warszawą a Moskwą wynikało przede wszystkim z roli Ukrainy w koncepcjach polityki zagranicznej obu państw. Zarówno Federacja Rosyjska, jak i Rzeczpospolita miały odrębną wizję miejsca Ukrainy w Europie. Rosja postrzegała ją jako swoją strefę wpływów w WNP, dążyła do podporządkowania państwa ukraińskiego. Natomiast Polska starała się budować silną i demokratyczną Ukrainę, zmierzającą do wstąpienia do Unii Europejskiej i Paktu Północnoatlantyckiego.

Polskie i rosyjskie koncepcje polityki zagranicznej wobec państw wschodniej części kontynentu zdecydowanie się różniły. Rozbieżności w głównej mierze wynikały z postrzegania miejsca państw byłego Związku Radzieckiego na arenie międzynarodowej. Proponowane koncepcje w latach 1991–2010 modyfikowano zależnie od zmieniającej się sytuacji politycznej na kontynencie. W pierwszych latach po upadku Związku Radzieckiego zarówno Polska, jak i Rosja opracowywały projekty polityki zagranicznej wobec państw należących we wcześniejszych latach do ZSRR. Prowadzone działania polegały przede wszystkim na wyznaczeniu miejsca Litwy, Łotwy, Estonii, Białorusi, Ukrainy, Mołdawii, Armenii, Gruzji i Azerbejdżanu na arenie międzynarodowej, a także na narzuceniu im kształtu przyszłego ustroju politycznego. Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan stanowiły odrębną grupę państw; w polskiej polityce zagranicznej były one zmarginalizowane. Wzajemne relacje sprowadzono jedynie do oficjalnych kontaktów, a polscy politycy nie podejmowali żadnych działań wpływających na kształtowanie się sytuacji politycznej na zajmowanym przez te państwa obszarze. Rosyjska polityka zagraniczna wobec tych państw nie miała odniesienia na relacje polsko-rosyjskie w latach 2001–2010. Rosyjskie zaangażowanie w Kazachstanie, Kirgistanie, Tadżykistanie, Turkmenistanie i Uzbekistanie nie miało znaczenia dla stosunków między Warszawą a Moskwą.

3. RYWALIZACJA POLSKI I ROSJI O KIERUNEK ROZWOJU PAŃSTW BYŁEGO ZWIĄZKU RADZIECKIEGO

Państwa powstałe po rozpadzie Związku Radzieckiego były zmuszone na nowo zdefiniować swoją politykę zagraniczną, od nowa stworzyć podstawy własnej państwowości. Odmienności, jakie wynikały z potencjału, możliwości i wizji przyszłości, doprowadziły do różnych sposobów ich rozwoju i funkcjonowania, zwłaszcza że mimo rozpadu ZSRR Rosja próbowała, przynajmniej w niektórych z nich, utrzymać swoją strefę wpływów. Rozbieżności te wyraźnie wpływały na relacje polsko-rosyjskie.

Litwa, Łotwa i Estonia najwcześniej ze wszystkich republik radzieckich, gdyż już pomiędzy marcem a majem 1990 roku, ogłosiły deklaracje o niezależności państwowej,

których istotą było odrzucenie prawomocności ich przyłączenia w 1940 roku do Związku Radzieckiego na mocy podpisanego rok wcześniej tajnego protokołu Ribbentrop–Mołotow³⁸. Niepodległość republik nadbałtyckich została potwierdzona w sierpniu 1991 roku. W pierwszym okresie podczas rozpadu ZSRR Rosja nie sprzeciwiała się działaniom Litwy, Łotwy i Estonii zmierzającym do uzyskania niezależności.

Polscy i rosyjscy politycy, oprócz zainteresowania Europą Wschodnią i tworzenia wobec niej koncepcji polityki zagranicznej, podejmowali również działania praktyczne wobec państw Europy Wschodniej. Poczynania te miały na celu ze strony Polski obronę podmiotowości państw wschodniej części kontynentu, Federacja Rosyjska dążyła zaś do narzucenia klientelizmu w relacjach z państwami Europy Wschodniej.

Pomarańczowa rewolucja, która była odpowiedzią na sfalszowane wybory, doprowadziła do zmian na ukraińskiej arenie politycznej, osłabiła rolę Rosji we wschodniej części Europy oraz przyczyniła się do pogorszenia relacji polsko-rosyjskich. Oba państwa stały po przeciwnych stronach w czasie rewolucji i opowiadały się za innymi kandydatami. Polska była pierwszym państwem Unii Europejskiej, którego przedstawiciele pojawili się w Kijowie, aby zaprotestować przeciwko fałszerstwom³⁹. Stanowisko władz Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy wpisywało się w typowe dla Moskwy postrzeganie obszaru WNP jako własnej strefy wpływów o strategicznym znaczeniu. Angażowanie się na tym obszarze innych podmiotów było tradycyjnie odczytywane jako działanie sprzeczne z interesami państwa rosyjskiego. Wybuch pomarańczowej rewolucji zaskoczył władze rosyjskie. Ingerencja Rosji w wewnętrzne sprawy Ukrainy wywołała skutki inne od zamierzonych. Media i politycy rosyjscy twierdzili, że o przegranej Rosji w czasie kampanii prezydenckiej na Ukrainie zdecydował spisek uknuty przeciwko reżimowi, który rozegrał się pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, Unią Europejską i Polską⁴⁰. Celem Rosji było odbudowanie reżimu na Ukrainie, nieakceptowanego przez państwa Zachodu.

Podejście władz polskich i rosyjskich do przebiegu pomarańczowej rewolucji na Ukrainie pokazało odmienne spojrzenie obu państw na rolę i miejsce Kijowa w Europie. Oddziaływanie relacji polsko-rosyjskich miało wpływ na politykę Ukrainy po wyborach. Poparcie i zaangażowanie Polski w rewolucję, a także wsparcie ukraińskich działań przez Unię Europejską, doprowadziły do określenia nowej koncepcji polityki zagranicznej. Władze w Kijowie coraz odważniej opowiadały się za integracją z UE i Paktem Północnoatlantyckim.

Równie ważne znaczenie, wynikające przede wszystkim z położenia geopolitycznego, dla władz zarówno polskich, jak i rosyjskich miała sytuacja polityczna na Białorusi. Rosja podejmowała próby zjednoczeniowe pomiędzy Mińskiem a Moskwą, które miały pomóc zachować i umocnić współpracę gospodarczą i polityczną obu państw. Drugiego kwietnia 1997 roku utworzono związek dwóch państw – Związek Białorusi i Rosji (ZBiR)⁴¹. Dynamiczna działalność Rosji skierowana w stronę integracji z Białorusią i jednocześnie pominięcie innych państw należących do WNP wskazywały na zmianę w rosyjskim podejściu do zjednoczenia, a także na osłabienie roli Rosji w regionie i chęć odbudowy jej pozycji.

³⁸ R. Mazur, *Federacja Rosyjska wobec państw bałtyckich*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, Wrocław 2008, s. 58.

³⁹ V. Avsiutskii, *Aksamitne rewolucje*, Warszawa 2007, s. 91.

⁴⁰ T. Kapuśniak, *op. cit.*, s. 147.

⁴¹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006, s. 220.

Rząd Polski nie zareagował zdecydowanie w 1997 roku na pogłębiającą się integrację Rosji i Białorusi. Minister spraw zagranicznych Dariusz Rosati stwierdził, że Polska nie będzie podejmować działań, które poprawiając stosunki z jednym krajem, mogą istotnie pogorszyć perspektywy realizacji celów najważniejszych⁴².

Kolejnym wydarzeniem politycznym, podkreślającym odmienną wizję państw Europy Wschodniej na arenie międzynarodowej polskie i rosyjskie władze prezentowały w stosunku do wydarzeń w Gruzji w 2003 roku. Rewolucja róż była postrzegana jako walka o Kaukaz między Rosją a Stanami Zjednoczonymi. Federacja Rosyjska dążyła do odbudowy swojej strefy wpływów w Gruzji. Te dążenia ułatwiało jej również posiadanie na jej terytorium trzech baz wojskowych. Rewolucja róż, która doprowadziła do obalenia władz prorosyjskich i przeprowadzenia nowych wyborów wygranych przez opowiadającą się za integracją ze strukturami unijnymi partię Micheila Saakaszwiliego, sprawiła jednocześnie, że osłabły rosyjskie wpływy w Gruzji. Jednak kolejne lata udowodniły, że władze w Moskwie łatwo nie zrezygnują z chęci wpływania na sytuację w Tbilisi, czego przykładem była wojna rosyjsko-gruzińska w 2008 roku oraz gruzińsko-rosyjski kryzys gospodarczy.

Mołdawska koncepcja polityki zagranicznej od czasu ogłoszenia niepodległości była niejasna tak dla społeczeństwa Mołdawii, jak i dla wspólnoty międzynarodowej. Polegała ona na próbie połączenia integracji z Unią Europejską ze ścisłą współpracą z państwami WNP⁴³. Oprócz zmagania się z niestabilnością wewnętrzną, korupcją, separatyzmem, brakiem bezpieczeństwa społeczno-gospodarczego, konfliktem w Naddniestrzu oraz zorganizowaną przestępczością, Republika Mołdawii musiała radzić sobie także z wpływami rosyjskimi.

Sytuacja wewnętrzna Mołdawii i realizacja przez nią koncepcji polityki zagranicznej nie miały bezpośredniego wpływu na relacje polsko-rosyjskie w latach 1991–2010. Rosja próbowała oddziaływać na mołdawską sytuację wewnętrzną, głównie poprzez zaangażowanie w konflikt w Naddniestrzu, miało to znaczenie dla budowy demokracji w Mołdawii, lecz nie wpływało na stosunki polsko-rosyjskie.

Azerbejdżan ze względu na swoje położenie geograficzne i posiadane surowce stał się obszarem zainteresowania Federacji Rosyjskiej. Na przestrzeni lat 1991–2010 władze w tym państwie sprawowali prorosyjscy politycy, których działanie cieszyło się poparciem Rosji i zapewniało Baku bezpieczeństwo polityczne, gospodarcze i militarne. Polityka zagraniczna oraz bezpieczeństwa prowadzona przez Azerbejdżan w znacznym stopniu była uwarunkowana przez czynnik surowcowy, który stanowił ważny element strategii utrzymania niezależności państwa. Jednak sytuację państwa azerskiego na arenie międzynarodowej komplikował separatyzm karabachski oddziałujący także na stosunki z mocarstwami regionalnymi – Rosją, Iranem i Turcją⁴⁴. Konflikt o Górski Karabach wpływał na sytuację międzynarodową Azerbejdżanu, zwłaszcza na relacje z Rosją, która podczas sporu popierała Armenię. Azerbejdżan zajmował w polskiej polityce zagranicznej dalekie miejsce, a zainteresowanie jego sytuacją wzrosło dopiero w 2008 roku i opierało się w głównej mierze na współpracy gospodarczej.

---

⁴² *Ibidem*.

⁴³ H. Bogucka, *Ewolucja koncepcji polityki zagranicznej Republiki Mołdawii*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwo...*, s. 147.

⁴⁴ A. Włodkowska, *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Azerbejdżanu*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwo...*, s. 231.

Oprócz działań typowo politycznych istotną kwestią wpływającą na kształtowanie się statusu politycznego państw byłego ZSRR było wschodnie rozszerzenie Paktu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej. Podczas procesu integracji państw wschodniej części kontynentu europejskiego ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi Rzeczpospolita Polska i Federacja Rosyjska prezentowały odmienne stanowiska.

Początkowo Rosja była nastawiona pozytywnie do członkostwa państw bałtyckich w Unii Europejskiej i Pakcie Północnoatlantyckim, licząc na korzyści gospodarcze płynące z bliskiego sąsiedztwa. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych Federacja Rosyjska zaczęła dostrzegać negatywne skutki rozszerzenia, związane między innymi z kwestią Obszaru Kalingradzkiego.

W relacjach polsko-rosyjskich w kontekście rozszerzenia Unii Europejskiej na Wschód zwrot nastąpił w 2004 roku, gdy Polska przystąpiła do struktur unijnych. Wówczas zaczęła wspierać dążenia prounijne państw Europy Wschodniej, angażując w swoje inicjatywy inne państwa członkowskie Unii przede wszystkim realizację Wymiaru Wschodniego UE oraz Partnerstwo Wschodnie. Najważniejsze różnice dotyczyły miejsca Gruzji i Ukrainy w UE: kraje te wykazywały wolę przystąpienia do struktur, jednak Rosja nie wyobrażała sobie takich działań, bardzo wyraźnie podkreślając swoją niechęć do kontynuacji rozszerzenia UE na Wschód. Dwukrotnie doszło do ostrych konfliktów na tym tle między Polską a Rosją. Po raz pierwszy podczas pomarańczowej rewolucji w Kijowie w 2004 roku, drugi raz w Tbilisi w 2008 roku. Władze na Kremlu, dążąc do odbudowy rosyjskiej strefy wpływów w Europie, nie wyobrażały sobie, aby spod rosyjskiej dominacji wydostały się Ukraina i Gruzja. Natomiast Polska chciała, aby te państwa stały się suwerenne i niezależne.

Choć formalnie Rosja nie dysponowała instrumentami umożliwiającymi zablokowanie procesu integracji Ukrainy, spowalniała go, wykorzystując silnie rozwiniętą sieć formalnych i nieformalnych powiązań z ukraińskimi siłami zbrojnymi⁴⁵. Mówiąc o polityce Białorusi i Mołdawii wobec Paktu Północnoatlantyckiego należy założyć, że są to państwa „niewygodne” dla Sojuszu ze względu na ich położenie geograficzne, a także sytuację geopolityczną w Europie Środkowo-Wschodniej.

Konflikt rosyjsko-gruziński był wyzwaniem dla procesu normalizacji stosunków polsko-rosyjskich, nie doprowadził wprawdzie do załamania tego procesu, ale pokazał jego ograniczenia. Wydarzenia gruzińskie po raz kolejny zaprezentowały różnice w polskim i rosyjskim postrzeganiu państw Europy Wschodniej. Na wiecu w Gruzji prezydent Lech Kaczyński w ostrych słowach potępił agresję Rosji jako przejaw tradycyjnego imperializmu⁴⁶. Stał na stanowisku, że rolą Polski jest bezwarunkowe i daleko idące udzielenie poparcia Gruzji, nawet jeżeli miałyby to oznaczać długotrwałą konfrontację z Rosją⁴⁷.

Wojna rosyjsko-gruzińska była poważnym wstrząsem dla całego południa WNP. Uwidoczniała dominację polityczną i wojskową Rosji, a także jej gotowość do wykorzystywania kwestii bezpieczeństwa w celu osiągnięcia celów politycznych i gospodarczych. W tej dziedzinie z Rosją w regionie nie mogło rywalizować żadne inne mocarstwo. Największą stratę poniosły w tym kontekście państwa, które próbowały podważyć polityczną i militarną pozycję Rosji w regionie: Stany Zjednoczone, Gruzja i Azerbejdżan.

⁴⁵ E. Wyciszkievicz, *Perspektywy członkostwa Ukrainy w NATO*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych”, 10 V 2005, 279/34, s. 1405–1407.

⁴⁶ B. Cichocki, *Polityka Polski wobec Rosji*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2009, s. 119.

⁴⁷ *Musimy zmienić Unię*, „Rzeczpospolita”, 16 VIII 2008, 8092/19, <http://archiwum.rp.pl> (dostęp: 10 II 2011).

4. UWAGI KOŃCOWE

Polska i rosyjska polityka zagraniczna wobec państw byłego Związku Radzieckiego w latach 1991–2010 zdecydowanie się różniła. Stosunki polsko-rosyjskie w okresie intensywnie prowadzonej przez Moskwę odbudowy strefy wpływów na obszarze postradzieckim przechodziły przez kilka etapów. Najważniejszą rolę w latach 1991–2000 we wzajemnych relacjach między Warszawą i Moskwą odegrał obszar Wspólnoty Niepodległych Państw, który był istotną przeszkodą w poprawie stosunków polsko-rosyjskich, bowiem oba państwa posiadały sprzeczne koncepcje rozwoju obszaru postradzieckiego. Polska chciała, aby państwa te były demokratyczne, suwerenne oraz zintegrowane z Unią Europejską i Paktem Północnoatlantyckim. Zgodnie z podejściem polskim nie musiało to wykluczać zachowania przez Kijów i Mińsk dobrych relacji z Moskwą. Z powodu popierania proeuropejskich dążeń Ukrainy Polska była postrzegana w Rosji jako nieformalny lider grupy państw uznawanych za nieprzyjazne wobec Rosji sąsiadujących z nią na południu i zachodzie⁴⁸.

Odbudowa rosyjskiej strefy wpływów miała bezpośrednie znaczenie dla relacji polsko-rosyjskich w latach 2004–2010. Na początku lat dziewięćdziesiątych, gdy Rosja inicjowała powstanie WNP i próbowała dokonać ponownej integracji obszaru postradzieckiego, strona polska nie sprzeciwiała się rosyjskim dążeniom, była skupiona bowiem na opracowywaniu nowej koncepcji polityki zagranicznej. Dopiero coraz intensywniejsze działania Rosji i próby wpływania na suwerenne państwa, a także zmiany na polskiej arenie politycznej i opracowanie nowej koncepcji polityki zagranicznej wobec państw Europy Wschodniej spowodowały reakcję Warszawy i doprowadziły do ochłodzenia relacji polsko-rosyjskich.

Irytację Rosji wzbudzała kontynuowana przez Polskę polityka wspierania demokratycznych przemian w państwach WNP, zwłaszcza na Ukrainie i w Gruzji⁴⁹. Te działania jeszcze wyostriżyły negatywny wizerunek Polski w Rosji, dodatkowo polscy przedstawiciele zaczęli uczestniczyć w spotkaniach GUAM (w 2005 roku została przekształcona w Organizację na Rzecz Demokracji i Rozwoju). Również z polskiej inicjatywy zwołano szczyt energetyczny z udziałem Polski, Litwy, Ukrainy i Gruzji – państw próbujących się uniezależnić od dostaw rosyjskiego gazu ziemnego i ropy naftowej.

Oddziaływanie relacji polsko-rosyjskich na status polityczny państw znajdujących się we wschodniej części kontynentu europejskiego doprowadziło do wielu zmian. Stosunki panujące między Warszawą i Moskwą miały największy wpływ na zmianę sytuacji politycznej na Ukrainie, w Gruzji oraz na Litwie, Łotwie, a także w Estonii. Przemiany w 2004 roku w państwie ukraińskim były miejscem starcia dwóch wizji Ukrainy na arenie międzynarodowej – „polskiej” i „rosyjskiej”. Armenia, Azerbejdżan i Mołdawia znajdowały się w kręgu zainteresowań polityków polskich i rosyjskich, głównie ze względów ekonomicznych oraz militarnych. Największe rozbieżności dotyczące statusu politycznego budziły sprawy Białorusi i Gruzji w latach 1991–2010. Polskim władzom, mimo podejmowanych działań, nie udało się doprowadzić do uniezależnienia Mińska od Moskwy, w odniesieniu do Tbilisi polska polityka osiągnęła połowiczny sukces w 2008 roku. Jednak Rosja konsekwentnie prowadziła politykę integracji z Białorusią i podporządkowania Gruzji.

⁴⁸ M. Kaczmarek, W. Konończuk, *op. cit.*, s. 213.

⁴⁹ R. Zięba, *op. cit.*, s. 185.

LITERATURA

- [1] Avioutskii V., *Aksamitne rewolucje*, Warszawa 2007.
- [2] Bieleń S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006.
- [3] Bryc M., *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004.
- [4] Całka M. J., *Polska polityka wschodnia w 1994*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1995.
- [5] Cichocki L., *Polityka Polski wobec Rosji*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2009.
- [6] Curanović A., Kardaś S., Alf R., *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina. Próba bilansu*, Warszawa 2008.
- [7] *Europa pokomunistyczna przemiany państw i społeczeństw po 1989 roku*, red. J. J. Wiatr, Warszawa 2006.
- [8] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.
- [9] Kapuśniak T., *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin 2008.
- [10] Kupich A., *Partnerstwo dla transformacji*, Warszawa 1994.
- [11] Kupiecki R., Szczepanik K., *Polityka zagraniczna Polski 1918–1994*, Warszawa 1995.
- [12] Kuźniar R., *Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012.
- [13] Kuźniar R., *Droga do wolności. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008.
- [14] *Polityka bezpieczeństwa narodowego państw obszaru WNP. Wybrane problemy*, red. W. Baluk, Toruń 2009.
- [15] *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak, Lublin–Warszawa 2009.
- [16] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, Wrocław 2008.
- [17] *Polityka zagraniczna Polski po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej. Problemy tożsamości i adaptacji*, red. S. Bieleń, Warszawa 2010.
- [18] *Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska, Stany Zjednoczone, Sąsiedzi*, red. J. Czaputowicz, Warszawa 2008.
- [19] *Polityka zagraniczna Rosji*, red. S. Bieleń, M. Raś, Warszawa 2009.
- [20] *Polityka zagraniczna RP 1989–2002*, red. R. Kuźniar, K. Szczepanik, Warszawa 2002.
- [21] *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych. Polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji*, red. B. Łomiński, M. Stolarczyk, Katowice 1998.
- [22] Sejmowe exposé premiera Włodzimierza Cimoszewicza z 14 lutego 1996 roku i wystąpienie ministra spraw zagranicznych Dariusza Rosatiego w Sejmie z 9 maja 1996 roku, <http://www.sejm.gov.pl>.
- [23] Sejmowe wystąpienie ministra spraw zagranicznych Bronisława Geremka z 8 kwietnia 1999 roku, <http://www.sejm.gov.pl>.
- [24] Sejmowe wystąpienie ministra spraw zagranicznych Włodzimierza Cimoszewicza z 14 marca 2002 roku, <http://www.sejm.gov.pl>.
- [25] Skubiszewski K., *Polska polityka zagraniczna*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 1991.

- [26] Strachota K., Górecki W., *Kaukaz Południowy i Azja Centralna po wojnie rosyjsko-gruzyńskiej – konsekwencje geopolityczne*, „Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich” 2008/10.
- [27] *Na Zachodzie interesy, na Wschodzie bezpieczeństwo*, wywiad z Krzysztofem Szczerskim z 5 IV 2011, <http://www.portal.arcana.pl> (dostęp: 12 X 2011).
- [28] *Musimy zmienić Unię*, „Rzeczpospolita”, 16 VIII 2008, 8092/19, <http://archiwum.rp.pl> (dostęp: 10 II 2011).
- [29] Włodkowska A., *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006.
- [30] *Współczesne międzynarodowe stosunki polityczne*, red. J. Stachura, Białystok 2010.
- [31] Wyciszkievicz E., *Ewolucja stanowiska Federacji Rosyjskiej wobec konfliktu w Naddniestrzu*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych”, 8 III 2005, 264/19.
- [32] Wyciszkievicz E., *Perspektywy członkostwa Ukrainy w NATO*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych”, 10 V 2005, 279/34.
- [33] Wystąpienie sejmowe ministra Stefana Mellera z 15 lutego 2007 roku, <http://orka2.sejm.gov.pl>.
- [34] Zięba R., *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010.

**THE IMPACT OF THE BILATERAL POLISH-RUSSIAN RELATIONS ON SHAPING
THE POLITICAL STATUS OF THE COUNTRIES FROM POST-SOVIET AREA
(1990–2011)**

The dissolution of the Soviet Union (1991) gave the origin for 15 states. Every state should have defined its internal and international politics from scratch. The dissolution of the Soviet Union implicated the foundation for a new strategy on political arena for the Russian Federation – a legal successor of the Soviet Union and for the Republic of Poland because of its geographical position.

Political situation in eastern states of the Central Europe has been in constant alteration since 1991. It has had an influence on Polish and Russian politics. The point of the article is to thoroughly analyze the internal and international affairs of the country post-soviet area and their impact on Polish-Russian relations. The Russian intervention in internal affairs of the West Europe, blackmail via raw materials and formation of “democracy” in eastern part of Central Europe with the help of the Russian Federation will be evaluated.

Keywords: bilateral relations the Republic of Poland - the Russian Federation, postsoviet area, foreign policy.

DOI:10.7862/rz.2012.einh.6